

Doc. PaedDr. Vlasta Cabanová, Ph.D., Katedra pedagogických štúdií Fakulty humanitných vied Žilinskej Univerzity v Žiline

Oponentský posudok

doktorandskej dizertačnej práce PhDr. Lindy Svrčinovej na tému

„Děti v pěstounské péči a jejich školní výkon“

Posudzovaná doktorandská dizertačná práca (DDP) PhDr. Lindy Svrčinovej predstavuje zaujímavý príspevok k zmapovaniu spoločenských podmienok detí v pestúnskych rodinách v Českej republike v súčasnosti.

Jedným z ukazovateľov vyspelosti spoločnosti je úroveň a spôsob starostlivosti o svojich ohrozených a slabších členov. V tomto zmysle predstavujú ohrozené deti, osobitne nechcené, opustené deti a siroty jednu z najohrozenejších skupín v každej spoločnosti. Aj preto optimalizácia modelu starostlivosti o takéto deti predstavuje jednu z najnáročnejších úloh sociálnej politiky všetkých postsocialistických krajín. Transformačné zmeny v poslednom období mali vplyv na viaceré stránky života detí, bohužiaľ väčšina zmien mala negatívny charakter, medzi tie pozitívne zaraďujeme prechod od internátnej formy starostlivosti k podobe pestúnskych rodín.

Spôsob starostlivosti o deti pestúnskej starostlivosti je v modernej českej spoločnosti, predmetom záujmu viacerých odborníkov nakoľko ide o zložitý sociálno-právny a výchovný problém. Celková kríza rodiny euroamerického typu spolu so zhoršenými sociálnymi podmienkami prispieva k tomu, že počet ohrozených detí narastá a v súčasnej pedagogickej teórii i praxi sa tomuto problému nevenuje taká pozornosť, akú by si, vzhľadom na jej dopad na život takto ohrozených detí a ich uplatnenie v dospelosti zaslúžila. Aj z tohto dôvodu osobitne *kladne hodnotím výber a spracovanie tejto problematiky*, pričom aktuálnosť témy DDP a spoločenská významnosť je nepochybne aj z týchto základných aspektov:

- poukázanie na závažnosť tohto fenoménu vo výchovnej praxi; umožňuje výber adekvátnych nástrojov a tým optimalizáciu pedagogickej práce s ohrozenými deťmi,
- upozorňuje na dôležitosť výchovnej spôsobilosti v oblasti práce s ohrozenými deťmi, a bezprostredné spätnoväzobné informácie umožňujúce korekcie pedagogickej práce pestúnov,
- vyvolaná odborná diskusia by mohla napomôcť korekcii v oblasti úpravy legislatívy smerom k optimalizácii procesu adaptácie ohrozených detí v pestúnskych rodinách.

Predkladaná DDP je spracovaná v rozsahu 272 strán a 13 príloh. Z hľadiska štruktúry sa práca člení na desať kapitol, z toho je šesť teoreticko-analytických a štyri empiricky orientované kapitoly. Vedecký text práce má *vhodnú výstavbu štruktúrnych zložiek*. Okrem úvodu, vlastného jadra a záverov a zhrnutia empirických zistení, práca obsahuje aj bohatý súpis literatúry (obsahujúcej 61 základných položiek, zahraničná vedecká literatúra je zastúpená 18 základnými položkami), doplnených množstvom zdrojov a pomerne rozsiahlymi prílohami.

V úvodnej kapitole (s. 15 – 26) sa autorka logicky najskôr venuje vymedzeniu témotvorných pojmov ako sú dieťa, sirota, ohrozené dieťa, ohrozená rodina, nadväzne podrobne opisuje systém ochrany ohrozených detí v Českej republike, pričom sa osobitne venuje sociálno-právnej ochrane detí, následne približuje niektoré aspekty práce orgánov činných v sociálno-právnej ochrane detí v Českej republike. Tu autorka tiež približuje pôsobnosti zariadení pre výkon sociálno-právnej ochrany detí a venuje sa opatreniam na ochranu detí v ČR a novele zákona o sociálno-právnej ochrane detí a následne sa venuje procesom Transformácie systému starostlivosti o ohrozené deti. V tomto kontexte autorka analyzuje tiež významné dokumenty predstavujúce východisko pre celkovú transformáciu systému starostlivosti, ústrednou je Transformácia ústavnej starostlivosti pre deti do 3 rokov a zavedenie podpornej preventívno-poradenskej siete inštitúcií. Za nemenej dôležité je i zavedenie inštitútu profesionálnej pestúnskej starostlivosti. V tejto časti porovnáva pre a proti profesionálnej pestúnskej starostlivosti, podmienky odoberania detí z rodín len v prípadoch nevyhnutne nutných. Autorka sa zaoberá aj súčasnou situáciou, pracovným vyťažením a kompetenciami sociálnych pracovníkov, ako i otázkami zlepšenia ich postavenia.

Nemožno poprieť že takéto vyčerpávajúce spracovanie legislatívneho rámca umožňuje čitateľovi vytvoriť si plastický obraz o terajšom systéme starostlivosti v Českej republike. V mnohých vývojových tendenciách je možné vidieť istú paralelu s vývojom pestúnskej starostlivosti v SR. Škoda len, že autorka neanalyzuje systém pestúnskej starostlivosti v niektorých stredoeurópskych krajinách, príp. krajinách OECD. Bolo by vhodné porovnať aspoň v základných znakoch a vymedziť prednosti a nedostatky jednotlivých modelov starostlivosti vo všeobecnosti.

V subkapitole o rodičovskej zodpovednosti (s. 21), vymedzuje z hľadiska témy dôležité pojmy najskôr rodičovská zodpovednosť a potom aj rodičovská moc. História jedného z nich siaha do staroveku, pojem „*Patria potestas*“ otcovská moc sa dodnes nachádza v klasickom rímskom práve. Ktorý pojem a prečo sa vo vedomí súdobých spoločností vyvíjal skôr? Aj s ohľadom na práva dieťaťa, ktorým sa venuje, bolo by vhodné a v historickom aspekte vymedziť kontext a v akom vzájomnom vzťahu sa tieto pojmy nachádzajú.

V štvrtej kapitole (s. 87 – 130) pod názvom Náhradná starostlivosť o dieťa v ČR sa autorka venuje stručne biologickému a psychologickému rodičovstvu, podrobnejšie sa venuje procesom a okolnostiam, ktoré vedú k príchodu detí do náhradnej starostlivosti. Vychádzajúc z prác renomovaných osobností upozorňuje na dôležitosť budovaniu si vzťahu k dieťaťu prenatálnom období i v čase po narodení (no nemožno poprieť že i samotný pôrod zohráva svoju dôležitú úlohu). Tu by bolo veľmi potrebné venovať väčší priestor pedagogickému hľadisku a analyzovať dysfunkčnosť biologických rodín z viacerých aspektov ako aj nenaplneniu jednotlivých funkcií rodiny (porucha materiálno-zabezpečovacej, socializačnej, výchovnej, citovej, ochrannej a pod.), a i keď v piatej kapitole (s.131 – 141) sa venuje deprivácii, bolo by vhodné rozčleniť optimálnosť prostredia aj z hľadiska podnetového a pod., nakoľko nielen nedostatok spôsobuje zlyhanie a edukačné problémy v škole.

Vzhľadom na ústrednosť pojmu „školský výkon“ považujem 6. kapitolu (s. 142 -148), ktorá sa venuje školskému výkonu dieťaťa za slabšie spracovanú, problematika školského výkonu

by si zaslúžila väčší priestor, najmä analýza pojmu vo vzťahu školský úspech – neúspech, resp. zlyhanie (kognitívne, socioafektívne a psychomotorické požiadavky školského výkonu). Tento pojem absentuje i v prvej kapitole, kde mal byť ako temotvorný i definične vymedzený. Bez operacionalizácie týchto pojmov sa termíny ako „málo prosperujúce“ uvádza napr. na s. 11, ale i vyjadrenia ako „slabý výkon“ ako napr. s. 142, sa javia ako vágne a nie je možné ich kvantifikovať.

V 7. kapitole, zhrnutí teoretickej časti práce (146-148), ktorú autorka považuje na základe analýzy za najdôležitejšiu časť práce práve systém starostlivosti o ohrozené deti v ČR, správne podotýka, že teoretická časť je východiskom pre empirickú časť. Bohužiaľ, v teoretickej časti i v záveroch teoretickej časti celkom absentuje problematika školského výkonu.

V nadväzujúcej druhej, empirickej časti DDP, v ôsmej kapitole, (s. 150 – 247) po naznačených teoretických východiskách autorka, v súlade so zásadami vedeckej práce, vymedzila predmet a úlohy výskumu. Po postulovaní problému, podľa autorky, realizovala kvalitatívny výskum, postavený na sledovaní stanovených premenných v 192 prípadoch ohrozených detí (popise profilov). Výskum bol doplnený o vyhodnotenie spisovej dokumentácie a rozhovory s deťmi. Autorka však sledovala určité znaky v predkladanom súbore, (nie jedinečnosť prípadov, dokonca sama v záveroch uvádza, že veľkosť skúmaného súboru jej neumožnil kontakt s deťmi (s. 246) prečo ho teda považuje za kvalitatívny?

Pripomienky a otázky: Okrem otázok uvedených v texte, prosím autorku odpovedať na tieto otázky? V cieľoch teoretickej časti (s.11) autorka vymedzila štyri ciele teoretickej časti práce vyjadrené imperatívmi ako: „charakterizovať systém“, „objasniť problematiku“ „opísať zámery“, ktoré sa vzhľadom na to, že ide o DDP javí ako nedostatočné. Mohla by autorka s ohľadom na zistenia doplniť tieto úlohy o ďalšie, ktoré plnila? Na s. 11 a 12 vymedzuje ciele empirickej časti: podarilo sa autorky splniť všetky tieto ciele?

Okrem vymedzení pojmov ohrozeného dieťaťa, ohrozená rodina by sa priam žiadalo vymedziť *potreby dieťaťa*, a keďže som v texte nenašla, kladiem autorke otázku: ktoré fyziologické a psychické potreby dieťaťa sa nenapĺňajú v ohrozených rodinách?

Autorka uvádza, DDP je určená širokému okruhu čitateľov (s.13), ako sú pracovníci sociálnej oblasti a oblasti sociálno-právnej ochrany, *ako chce tento cieľ dosiahnuť?*

Záver: Predložená dizertačná práca sa zaoberá jestvujúcim systémom starostlivosti o ohrozené deti v Českej republike, jeho kritikou, problémami a aktuálne prebiehajúcou transformáciou, podrobne predstavuje systém náhradnej starostlivosti o dieťa rodinného a ústavného typu. Analyzuje niektoré aspekty psychickej deprivácie v relácii k náhradnej rodinnej starostlivosti. Empirická časť práce sa venuje analýze podmienok a prejavom 192 detí vyrastajúcich v pestúnskej starostlivosti.

Doktorandskú dizertačnú prácu Lindy Svrčinovej hodnotím pozitívne. Spracovala vysoko aktuálnu tému, v DDP prezentuje vlastné zistenia a výsledky, ktoré mapujú a analyzujú stav pestúnskej starostlivosti v Českej republike v horizonte posledných desiatich

rokov. Práca je spracovaná prehľadne, je aplikovateľná, z čoho vyplýva jej prínos pre pedagogickú teóriu i prax, s osobitným zreteľom využitia pre sociálnych pracovníkov.

Prácu hodnotím známkou „dobré“ a odporúčam, aby po úspešnej obhajobe bola PhDr. Linde Svrčinovej udelená vedecko-akademická hodnosť „*philosophiae doctor*“ (Ph.D.) vo vednom odbore pedagogika.



V Žiline 20. 4. 2013

doc. PaedDr. Vlasta Cabanová, PhD.

oponentka

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Posudek disertační práce

Autorka: PhDr. Linda ŠVRČINOVÁ

Název práce: **DĚTI V PĚSTOUNSKÉ PÉČI A JEJICH ŠKOLNÍ VÝKON**

Oponentka: Doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.

Aktuálnost zvolené tematiky

PhDr. L. Švrčinová se v předložené práci zaměřila na situaci dětí v pěstounské péči se zřetelem na jejich školní výkon. Zabývá se jedním z důležitých úkolů naší současné sociální politiky, se kterým je nezbytné se vyrovnat, a to nejen v oblasti legislativní, ale především v oblasti sociálních vztahů. Je pozoruhodné, že autorka opírá záměr práce o autopsii, a to jak při popisu situace průběhu svěřování do náhradní péče, tak při zkoumání vztahu ke školní úspěšnosti. Musím konstatovat, že takto kazuisticky pojatá projekce záměru není u prací tohoto typu obvyklá, ale lze to vyložit jako autorčin motivační odrazový můstek (ne-li katarzí) ke zkoumané problematice. Osobní zkušenost uvedenou v Úvodu však naplňuje v dalších částech práce objektivním vědeckým zkoumáním.

Zvyšující se počet dětí, ohrožených rodičovskou nezodpovědností je v narůstající míře patrný v současném světě tzv. západní civilizace. Společnost je zasažena absencí manželství, rozpadem rodiny, ekonomickou krizí, psychosociální izolací, individualismem a různými charakteropatiemi.

V Úvodu (s. 11) autorka uvádí cíle teoretické části práce, přičemž stanoví jejich obsah, který stručně shrnuji: „*charakterizovat systém péče o ohrožené děti v České republice, ...popsat kroky transformace systému péče o ohrožené děti, ...objasnit principy pěstounské péče, ...objasnit problematiku psychické deprivace...*“ Cíle pro část empirickou jsou široce stanoveny jak v oblasti deskripce výzkumného problému, tak v oblasti jeho kauzality a vztahů (relace). Formulace cílů a z něho plynoucích úkolů tedy podává dostatečný rámcový vhled do tematiky posuzované disertační práce.

Předložená práce propojuje transformující se legislativu s konkrétní sociální a edukační situací ohrožených dětí v českých podmínkách, proto ji považuji za aktuální a přínosnou pro obor.

Struktura práce

Formální hledisko disertační práce

PhDr. L. Švrčinová předložila obsáhlou práci o rozsahu 273 stran textu včetně seznamu literatury a třinácti příloh na 71 listech, tj. 142 stranách. Bibliografie je bohatá a nabízí případnému čtenáři dostatek odkazů na informační zdroje, vztahující se ke zkoumané problematice. Literatura obsahuje 61 odkazů na knižní publikace, legislativní normy v počtu 28 a cca 146 dalších zdrojů dostupných on line nebo v časopisech. Jejich zápisem autorka zcela dodržuje platnou mezinárodní normu. Poznámky (108) jsou uváděny průběžně pod čarou.

Disertace sestává z deseti kapitol, seznamu akronymů a zkratk, seznamu tabulek (22)

a obrázků (34) a přehledu literatury a příloh. Kapitoly nejsou v Obsahu jednoznačně rozděleny do nadřazených kategorií, jak tomu obvykle bývá (I. Teoretická část, II. Empirická část) i když v Úvodu jsou tyto části zmíněny (s. 10-11) a text je podle nich rozčleněn. První až sedmá kapitola jsou přitom zaměřeny na teoretické souvislosti tématiky, zatímco kapitoly osmá až desátá jsou zaměřeny na empirický výzkum. Obsáhlé a funkční přílohy dokumentují jak teoretické poznatky, tak výsledky empirického šetření.

Vnitřní struktura předložené práce a koncepční uvažování autorky od stanovení cílů k jejich realizaci je proporcionálně vyvážená. Rovněž z hlediska formální, jazykové a grafické úpravy je práce v mezích požadované normy.

Obsahové hledisko disertační práce

Autorka sleduje teoretické i empirické ukazatele v souladu s cíli, které velmi podrobně pro obě části rozpracovala. Cílům, stanoveným pro teoretickou část odpovídá obsah kapitol, to znamená, že nejprve definuje klíčové pojmy, za které považuje mj. *„dítě, opuštěné dítě, sirotek, ohrožené dítě a ohrožená rodina, péče o ohrožené děti, náhradní péče o dítě, rodičovská odpovědnost a předběžné opatření, školní výkon“*. Uvedené pojmy jsou pak dány do souvislosti se zkoumanou problematikou v příslušných kapitolách. Systém ochrany dětí v ČR je detailně rozpracován ve druhé kapitole a autorka poučeně upozorňuje na jeho formální slabiny. Základním informačním zdrojem jsou právní normy. Obsáhlá třetí kapitola předkládá sumarizaci důvodů pro transformaci systému péče o ohrožené děti, přičemž se PhDr. Švrčinová opírá o závěry analýzy, provedené v roce 2008 MPSV a upozorňuje, ve shodě s Macelou aj., na protrhovaná jednání, kterým chybí zájem o řešení ve prospěch dítěte. Poučeně hovoří o zavedení institutu profesionální pěstounské péče, zlepšení postavení sociálních pracovníků a prezentuje ohlasy odborníků a politiků na potřebnost reformy, včetně svého názoru. Na objasnění současné situace náhradní péče o dítě v českých podmínkách je zaměřena čtvrtá kapitola. Nezbytným východiskem pro uchopení problému jsou autorce publikace Koluchové, Dunovského, Matějčka, Dytrycha, Damborské aj. Kapitola je zdařilým výstupem autorčina studia odborné literatury a považují ji za stěžejní bázi pro empirickou část. Na problémy psychického vývoje dětí v náhradní rodinné péči upozorňuje pátá kapitola, s odkazy jak na české, tak na zahraniční autory, což je téma v odborné literatuře známé již několik desetiletí. V logické výstavbě práce musí očekávatelně následující šestá kapitola přinést rozbor edukační situace dětí v pěstounské péči. Autorka referuje o tom, že stávající zahraniční výzkumy prokazují spíše školní neúspěšnost dětí, pocházejících z pěstounské péče, včetně nedůvěry v jejich úspěšnost v budoucím životě a toto zjištění ji motivovalo k vlastnímu výzkumu.

Průběh a výsledky autorčina kvalitativního zkoumání různě rozsáhlých spisů kazuistického charakteru (n=192) jsou poměrně precizně zpracovány a prezentovány. Hlavní výzkumnou metodou bylo časově náročné studium dokumentů (v metodologii postrádám teoretické ukotvení) s předem vymezenými cíli, a to deskriptivními, relačními a kauzálními, se kterými souvisí otázky a problémy. Vzhledem k velkému počtu široce stanovených úkolů je práce méně přehledná a čtenář potřebuje dostatek času na podrobnou orientaci v textu. Přehlednosti by prospělo uspořádat problémy do kategorií, popř. do trsů. Přesto konstatuji, že autorčino badatelské úsilí je nutno ocenit jako přínosné zejména v oblasti splnění deskriptivních cílů výzkumu. PhDr. Švrčinová nakonec podává přehled poznatků, dosažených vlastním zkoumáním a srovnává je s výstupy především zahraničních výzkumů.

Přínos výzkumu je nesporný, což dotvrzuje obsah rozsáhlé diskuse na základě analýzy dat, získaných a ověřených výzkumem a „pečetí“ tak autorčino rozsáhlé a fundované závěrečné shrnutí. To vše potvrzuje vědecký význam předložené disertační práce.

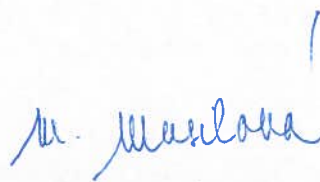
Témata k obhajobě

1. V čem spočívá, podle vás, pomoc školy (učitelů) při edukaci dětí z pěstounských rodin?
2. Jak jste při vámi zvolené metodě studia dokumentů dodržovala objektivitu, validitu a etický přístup výzkumníka?
3. Na několika místech uvádíte, že se podmínky a výsledky zahraničních výzkumů liší od českých podmínek, můžete specifikovat?

Závěrem

Disertační práce přináší nové a intenzifikující poznání pro zkoumanou oblast. Autorka prokázala způsobilost k tvůrčí vědecké práci.

Disertační práci PhDr. Lindy Švrčinové z uvedených důvodů **doporučuji k obhajobě.**



V Olomouci 5. 4. 2013

Doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.